

Samsun İli Bafra İlçesinde Domates Yetiştiren İşletmelerin Ekonomik Analizi*

Ş. Şili¹, O. Gündüz

¹Zir. Yük. Müh.. Trakya Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, 22000, Edirne
E-posta: sahindesili@gmail.com

ÖZET

Bafra ovası, sadece Samsun ili için değil aynı zamanda Karadeniz bölgesinin de tarım ambarı konumunda olan bölgelerdendir. Bafra ilçesinde önemli miktarlarda yetiştirilen domates, bölgenin ihtiyacını karşılamaktadır. Bu çalışmada Samsun ili Bafra ilçesinde domates yetiştiren işletmelerin ekonomik yapılarını ve yıllık faaliyet sonuçlarını ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırmada kullanılan veriler gayeli olarak seçilen 7 köyden basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile belirlenmiş 50 işletmeden anket yoluyla elde edilmiştir. Elde edilen veriler 2011 üretim dönemine aittir. Araştırma sonuçlarına göre incelenen işletmelerde ortalama arazi büyüklüğü 40 da bulunmuştur. Bu alan içinde domates ekim alanının oranı %16'dır. İşletmelerin sermayesinin %87'sini arazi, %13'ünü işletme sermayesi oluşturmaktadır. İşletmeler ortalamasına göre Gayrisafi Üretim Değeri 65 bin TL, Saf Hâsıla 27 bin TL ve Tarımsal Gelir 31 bin TL bulunmuştur. Mali Rantabilite %8,1 ve Ekonomik Rantabilite %7,6 olarak hesaplanmıştır. Domates üretimi dekara ortalama 4300 kg bulunmuştur. İşletmelerde 6 kişi yaşamakta olup, %54'ü erkektir.

Economic Analysis of Tomato Farms in Bafra District of Samsun

ABSTRACT

Bafra plain, not only for the province of Samsun City, but also one of the agricultural barn of Black Sea Region in Turkey. The significant quantities of tomatoes grown in Bafra district, provides the tomato needs of the region. In this study, it has been aimed to reveal the annual results of the economic structure of the tomato farms in Bafra district of Samsun province. The data used in this study collected from randomly selected 50 farms of 7 villages which selected as judgemental. The data of the research covered the production period of 2011. According to the research results, the average farm land size was 40 a cre. The tomato area was 16% of the total farm land. While the farm capital was 87% of the farm assets, operation capital was 13%. In the research, the average gross production value and net production value and farm income were estimated as 65 thousand TL, 27 thousand TL and 31 thousand TL per farm, respectively. Also, economic profitability and financial profitability were determined by 7.6% and 8.1%, respectively. The average yield of tomatoes was 4300 kg per acre. The average farm size was 6 person which 54% of this was male.

1. GİRİŞ

Dünyada ve Türkiye'de en çok üretilen, tüketilen ve ticarete konu olan tarım ürünlerinin başında gelen domates, insan beslenmesinde vazgeçilmez ürünlerden olması ve gıda sanayinde dondurulmuş, konserve, salça, ketçap, turşu gibi çok çeşitli kullanım alanlarına sahip olması nedeniyle önemli sebzelerin başında gelmektedir. Dünyada birçok ülkede yetiştirilmekle birlikte, Türkiye uygun iklim koşulları nedeniyle domates üretiminde önemli ülkelerden biridir (Keskin, 2012). Türkiye'nin son yıllarda toplam domates üretim miktarı 10 milyon ton'u aşmaktadır. Türkiye bu üretimle dünya sıralamasında dördüncü sırada yer alırken dünyadaki toplam domates üretimin yaklaşık %7'sini karşılamaktadır (FAOSTAT, 2011). Türkiye sebze üretiminin yaklaşık %40'ını domates karşılamaktadır (TÜİK, 2012). Türkiye'nin domates üretiminde sağladığı gelişmenin verim artışından değil, ekim alanlarının genişlemesinden kaynaklandığı görülmektedir. Türkiye domates verimi, domates üreticisi diğer ülkelerdeki verim düzeyi ile karşılaştırıldığında, daha düşük olduğu dikkat çekmektedir.

Türkiye domates üretiminin %3,2'lik kısmı Samsun da üretilmektedir. Samsun ilinin en önemli tarımsal üretim bölgesi Bafra Ovası'dır. Bafra ovasında sebze yetiştiriciliği yoğun yapılmakta olup, 2011 yılı toplam sebze üretim alanı 117.905 dekar, ve bunun %14'ünü domates ekiliş alanı oluşturmaktadır. Yine toplam sebze üretiminin %20'sini domates oluşturmaktadır (GTHB, 2011).

Tarım işletmelerinin ekonomik ve sosyal yönüyle incelendiği ve araştırıldığı çalışmalar sayısı arttıkça yöre ve ülke bazında orijinal verilere ulaşılmaktadır. Bu çalışmada Samsun ili Bafra ilçesinde domates yetiştiren işletmelerin temel özellikleri ve işletme düzeyinde başarıyı gösteren yıllık faaliyet sonuçlarına ait kriterler belirlenmesi amaçlanmıştır.

2. MATERYAL VE METOT

Araştırmanın ana materyalini, Samsun ili Bafra ilçesinde domates yetiştiriciliği yapan işletmelerden anket yoluyla toplanan veriler oluşturmaktadır. Anketler 2011 yılı Kasım-Aralık aylarında yapılmış ve 2010-2011 üretim dönemine ait verileri içermektedir. Samsun ili Bafra ilçesinde domates tarımının yoğun olarak yapıldığı 7 köy (Karpuzlu, Koşu, Türbe, Karncak, Şeyhören, Altınova ve Yeşilyazı) gayeli örnekleme yöntemi ile saptanmıştır. İşletmelerin sahip olduğu domates arazisi büyüklüğü kriter alınarak basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile örnek

* Yüksek Lisans Tezi'nin bir bölümüdür.

hacmi 50 olarak hesaplanmıştır . Araştırmada ortalama %10 hata ve %90 güven aralığı dikkate alınmıştır. Örneğe giren işletmelerin belirlenmesinde tesadüfi sayılar tablosundan yararlanılmıştır.

Anket soruları belirlenirken, İşletmelerin sermaye miktar ve bileşimlerinin ortaya konulmasında sermayenin fonksiyonlarına göre sınıflandırma şekli esas alınmıştır (Erkuş ve diğ, 1995). İşletmelerde bulunan sermaye unsurlarının kıymetlerinin belirlenmesinde yıl sonu değerler esas alınmıştır. İşletme sonuçlarının analiz ve değerlendirilmesinde, tarım işletmesi bir bütün olarak ele alınmış ve işletmeler ortalaması dikkate alınmıştır.

İşletmelerdeki nüfus, yaş, eğitim ve cinsiyet yönünden incelenmiştir. İşgücü varlığı, erkek işgücü birimi (EİB) cinsinden hesaplanmıştır. Aile işgücü ücret karşılığının hesaplanmasında, yörede benzer işler için yabancı işçilere ödenen ücretler esas alınmıştır. Borçlar ile ilgili faiz masraflarının hesabında ise, T.C. Ziraat Bankası tarafından uygulanan faiz oranları esas alınmıştır. İşletmelerde mevcut iş ve irat hayvanları aşağıdaki emsaller kullanılarak büyükbaş hayvan birimi (BBHB) cinsinden ifade edilmiştir.

İşletmelerin yıllık faaliyet sonuçlarını değerlendirirken, GSÜD, işletme masrafları, GSH, saf hasıla, brüt kâr, tarımsal gelir ve rantabilite kullanılmıştır. Gayri safi üretim değerinden değişken masrafların çıkarılması ile brüt kar hesaplanmıştır. (Erkuş ve diğ., 1995). İşletme masrafları, işletmecinin brüt hasılayı elde etmek için işletmeye yatırılan aktifin faizi hariç, yapmış olduğu her türlü masrafların toplamı şeklinde tanımlanmaktadır (Aras, 1988). Gayri saf hasıla, gayri safi üretim değerine, işletme dışı tarımsal gelir ve ikâmet edilen binaların kira karşılığının eklenmesiyle elde edilmiştir. Konut değerlerinin %5'i kira karşılığı olarak kabul edilmiştir. İşletme dışı tarım gelirlerinin hesaplanmasında üreticilerin beyanları esas alınmıştır (Erkuş ve diğ., 1995). İşletmelerde üretilen, ancak yine işletmede bir başka faaliyet dalında girdi olarak kullanılan saman, gübre gibi yan ürünler çift sayıma meydan vermemek için üretim değerleri içinde gösterilmemiştir. (Erkuş ve Demirci, 1985; Barry ve diğ., 1979).

Saf hasıla, gayri saf hasıladan işletme masrafların (değişken +sabit masraflar) çıkarılması ile elde edilmiştir. (Cinemre ve Kılıç, 2011). Tarımsal gelir, saf hasıladan borç faizleri ile kiracılık ve ortakçılık için ödenen payların çıkarılması ve aile işgücü ve yönetim karşılığının ilave edilmesi ile hesaplanmıştır (Cinemre ve Kılıç, 2011). İşletme faaliyetlerinin, iyilik derecesini ortaya koymada ve işletmeleri birbirleri ile mukayese etme kullanılan rantabilite faktörü, ekonomik rantabilite ve mali rantabilite ayrıca hesaplanmıştır.

3.ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

3.1.İncelenen İşletmelerin Sosyal ve Ekonomik Yapısı

İnceleme alanındaki tarım işletmelerinin sahip oldukları işletme arazisi ortalama 40 dekadır. Bu miktar, Türkiye'de işletme başına düşen ortalama arazi miktarından (60,9 da) ve Samsun ortalamasından (43.7 da) düşüktür (TÜİK, 2012). Mülk arazi, toplam işletme arazisi içinde en büyük paya sahiptir. İşletmeler ortalamasına göre, işletme arazisinin %68'i mülk arazi, %31'i kira ile tutulan ve yaklaşık %1'i ortakçılıkla işletilen araziden oluşmaktadır.

İşletme arazisinin %52'si sebze arazisi, %47'si tarla arazisi olarak ayrılmış iken yaklaşık %1'i meyve ve ağaçlık arazi olarak kullanılmaktadır (Çizelge 3.1).

Çizelge 3.1. İncelenen işletmelerde arazi kullanımı

Arazi kullanım şekilleri	da	%	
Tarla arazisi	Çeltik	16.06	40.01
	Buğday	2.06	5.14
	Mısır	0.44	1.09
	Yonca	0.20	0.49
	Toplam	18.76	46.83
Sebze arazisi	Domates	6.32	15.78
	Biber	6.33	15.80
	Karpuz	5.10	12.73
	Kavun	3.14	7.84
	Toplam	20.89	52.15
Meyve arazisi	0.30	0.74	
Ağaçlık arazi	0.11	0.27	
İşletme arazisi	40.06	100.00	

İşletmeler toplam işletme arazisinin %16'lık kısmında domates yetiştirmekte olup, ortalama domates verimi 4864 kg/da'dır. Bu oran, Samsun'un dekara domates veriminden (5853 kg) düşüktür (STİM, 2012). İnceleme alanında ortalama verim çeltikte 798 kg/da, buğdayda 534 kg/da, mısırdaki 658 kg/da, domateste 4864 kg/da, biberde 2970 kg/da, karpuzda 5690 kg/da, kavunda 3040 kg/dekadır.

İşletmeler ortalamasına göre, işletme başına düşen nüfusun, yaş grupları itibariyle incelendiğinde; %63'ü 15-49 yaş, %15'i 7-14 yaş, %8'i 50-64 yaş, %9'u 0-6 yaş ve %5'i 65 ve üzeri yaş gruplarında yer almaktadır. Bir çiftçi ailesi 5 kişiden meydana gelmektedir (Çizelge 3.2).

Çizge 3.2. İncelenen işletmelerde nüfusun yaş gruplarına göre dağılım

Yaş Grupları	0-6	7-14	15-49	50-64	65+	Toplam	%
Erkek (kişi)	0.26	0.46	1.76	0.24	0.16	2.88	53.93
Kadın	0.20	0.36	1.58	0.20	0.12	2.46	46.07
Toplam kişi	0.46	0.82	3.34	0.44	0.28	5.34	100.00
%	8.61	15.35	62.55	8.25	5.24	100.00	

İncelenen işletmelerde yedi ve daha büyük yaştaki nüfusun okur yazarlık oranı %96'dır. Bu oran içinde erkek nüfusun okur yazarlığı %99, kadın nüfusun okur yazarlığı ise %92'dir. İnceleme alanında okur yazarlık oranı, Türkiye ortalamasının üzerindedir. İncelenen işletmelerde okuma yazma bilen nüfusun ortalama öğrenim süresi 6.87 yıl olup, erkeklerin öğrenim gördüğü yıl sayısı kadınlardan fazladır.

İşletme yöneticilerinin yaşları 28 ile 64 arasında değişmekte ve ortalama 44 yaşında olup ortalama 6 yıllık öğrenime ve 23 yıllık domates yetiştiriciliği deneyimine sahiptir.

İnceleme alanında faaliyet gösteren işletmelerde devamlı çalışan yabancı işgücü bulunmamaktadır. İşletmelerdeki yabancı işçi kullanımının büyük bir kısmı, üretim esnasında kısa zamanda yapılması gereken bakım ve hasat gibi işgücü kullanımının yoğun gerekli olduğu dönemlerde kullanılmaktadır. İnceleme alanında EİB cinsinden aile işgücü 3.92 olarak tespit edilmiştir. Bu işgücünün 3.21'i devamlı işletmede kullanılan aile işgücünü oluştururken, 0.71'i devamlı işletme dışındaki aile işgücüdür (Çizelge 3.3). İşletmelerde erkek işgücü birimine düşen arazi miktarı 12 dekadardır.

Çizelge 3.3. İncelenen işletmelerde EİB cinsinden kullanılan işgücü miktarları ve kullanım durumu

	EİB cinsinden işgücü
Aile işgücü	3.92
Devamlı işletme dışındaki aile işgücü	0.71
Toplam EİB (İşletmenin işgücü varlığı)	3.21
İşletme arazisi (da) / EİB	12.48

İşletmelerde fiilen kullanılan işgücü arasında yabancı işgücü oranı %21'dir. İşletmelerde ortalama 7062 erkek işgücü saat kullanılabilir işgücü mevcut bulunmaktadır. Dekara düşen işgücü miktarı 176.28 erkek işgücü saatidir. Araştırma alanında işletme başına 0.88 traktör bulunmaktadır. Mevcut traktörler daha çok 45, 53 ve 70 BG'ye sahip olup, bir traktöre 45.52 dekar arazi düşmektedir. Çeki gücüne sahip olmayan işletmelerin tarlalarını komşu işletmelerin traktörü ile yakıt karşılığı sürdürdüğü ve ektiği tespit edilmiştir (Çizelge 3.4).

Çizelge 3.4. İncelenen işletmelerde arazi varlığı ile işgücü ve çekigücü arasındaki ilişkiler

	İşletme ortalaması
Erkek işgücüne düşen arazi miktarı (da / EİB)	12.48
Dekara düşen işgücü miktarı (EİB saat / da)	176.28
İşletme başına düşen traktör (traktör / işletme)	0.88
Traktör başına düşen arazi miktarı (da / traktör)	45.52

İncelenen işletmelerin sermaye yapıları, fonksiyonlarına göre sınıflama esasına dayandırılarak yapılmıştır. İşletmelerin aktif sermayesi ortalama 354 bin TL'dir. Aktif sermayenin %87'sini arazi sermayesi, %13'nü işletme sermayesi oluşturmaktadır. Arazi sermayesi ile işletme sermayesi arasındaki oranın bu kadar yüksek çıkmasının nedeni, araştırma alanında toprak sermayesi değerinin yüksek olması ve işletme sermaye unsurlarının yetersiz olması ile açıklanabilir. İşletme arazisinin dekarına düşen aktif sermaye kıymeti 8847 TL'dir (Çizelge 3.5).

İncelenen işletmelerin pasif sermayelerinin %81'ini öz sermaye oluştururken %19'unu yabancı sermaye oluşturmaktadır. Yabancı sermaye'nin de %16'sını kiraya ve ortağa tutulan arazi, %2'sini de borçlar oluşturmaktadır. İncelenen işletmelerde borçlanma suretiyle sermaye kullanımı yok denecek kadar azdır. Borçların pasif sermaye içindeki oranı %2'dir. İşletme başına düşen borç miktarı 8468 TL'dir. Bir dekar işletme arazisine isabet eden borç miktarı 211 TL'dir (Çizelge 3. 5).

İşletme borçlarının % 68'i bankalara, %12'si Tarım Kredi Kooperatifine, %22'si tüccar ve diğer şahıslardır. Alman borçların büyük bir çoğunluğu gübre, ilaç ve tohum gibi tarımsal girdilerin temin edilmesi amacıyla kullanılmaktadır.

Araştırma bölgesinde işletme başına düşen öz sermaye 287474 TL'dir. Öz sermayenin pasif sermaye içindeki payı %81'dir. Bu durum araştırma alanındaki işletmelerin büyük ölçüde öz sermayeye dayalı üretim yaptıklarını göstermektedir. Birim araziye isabet eden öz sermaye değeri 7176 TL'dir (Çizelge 3.5).

Çizelge 3.5. İncelenen işletmelerde aktif ve pasif sermaye

AKTİF SERMAYE		TL	%	TL/da
Arazi Sermayesi	Toprak sermayesi	242298.38	68.36	6048.38
	Arazi ıslahı sermayesi	6885.08	1.95	171.87
	Bina sermayesi	50872.28	14.35	1269.90
	Bitki sermayesi	8570.67	2.42	213.95
	Toplam arazi sermayesi	308626.41	87.08	7704.10
İşletme Sermayesi	Hayvan sermayesi	14122.46	3.98	352.53
	Alet makine sermayesi	28802.06	8.13	718.97
	Malzeme ve mühimmat sermayesi	1145.21	0.33	28.59
	Para sermayesi	1716.00	0.48	42.84
	Toplam işletme sermayesi	45785.73	12.92	1142.93
Aktif sermaye toplamı		354412.14	100.00	8847.03
PASİF SERMAYE				
Yabancı sermaye	Bankalara	5600.00	1.57	139.79
	Kooperatifler	1050.00	0.30	26.21
	Tüccarlar	942.00	0.26	23.51
	Diğer	876.00	0.25	21.47
	Toplam borçlar	8468.00	2.38	210.98
	Kiraya ve ortağa tutulan arazi değeri	58470.19	16.50	1459.97
Toplam yabancı sermaye		66938.19	18.88	1670.95
Öz sermaye		287473.95	81.12	7176.08
Pasif sermaye toplamı		354412.14	100.00	8847.03

3.2. İncelenen İşletmelerin Yıllık Faaliyet Sonuçları

İncelenen işletmeler yaklaşık 65 bin TL gayri safi üretim değeri elde etmişlerdir. Toplam gayri safi üretim değerinin %81.50'si bitkisel üretime, %18.50'si ise hayvansal üretime aittir (Çizelge 3.6). Toplam GSÜD'nin %24'ünü domates üretimi sağlamaktadır. İşletmelerin dekara düşen bitkisel üretim değeri ortalama 1317 TL iken, dekara düşen hayvansal üretim 298 TL'dir. Birim araziye isabet eden toplam GSÜD ise 1615 TL'dir.

Çizelge 3.6. Gayri safi üretim değeri ve nispi dağılımları

Üretim faaliyetleri	TL	(1)	(2)
Bitkisel üretim	52757.00	100.00	81.50
Domates	15208.60	28.80	23.50
Hayvansal üretim	11944.25	100.00	18.50
Toplam gayri safi üretim	64701.25		100

(1) Üretim gruplarındaki payı (%) (2) GSÜD içindeki payı (%)

İncelenen işletmelerde işletme başına düşen gayri saf hasıla 66720 TL'dir. Gayri safi üretim değerinin gayri saf hasıladaki payı %97'dir. İncelenen işletmelerde işletme dışı tarımsal gelire rastlanılmamıştır (Çizelge 3.7).

Çizelge 3.7. Gayri saf hasıla değeri

	TL	%
Gayri safi üretim değeri (a)	64701.25	97.00
Zati ikametgâh kirası karşılığı	2018.50	3.00
İşletme dışı tarımsal gelir	0.00	0.00
Gayri saf hasıla	66719.75	100.00

İncelenen domates işletmelerinde toplam 39702 TL masraf yapılmıştır. Bunun %76'sı değişken masraf, %24'ü sabit masraftır.

İncelenen işletmelerde yapılan 30093 TL'lik değişken masrafların %17'si hayvansal üretim değişken masraflarından, %84'ü bitkisel üretim değişken masraflarından meydana gelmektedir. Bitkisel üretim değişken masrafları içinde en büyük masraf grubunu %21 ile gübre masrafı oluştururken, hayvansal üretim de ise %56 ile yem masrafı oluşturmaktadır (Çizelge 3.8).

Değişken işletme masrafları dışında kalan amortismanlar, demirbaş eksilişleri, bina tamir bakım, işletme sahibi ve ailesinin ücret karşılığı, salma koruma, daimi işçi ücretleri ile vergiler sabit masrafları oluşturmuştur. İşletme başına düşen sabit masraflar işletmeler ortalamasına göre 9609 TL'dir (Çizelge 3. 8). Sabit masraflar içinde en büyük masraf grubunu %80 ile aile iş gücü ücret karşılığı oluşturmaktadır. Bu masraf grubunu sırasıyla %11 ile amortisman ve demirbaş kıymet eksilişleri, %5 ile bina tamir bakım, %2 ile vergi ve sigorta masrafları izlemektedir.

Çizelge 3.8. Değişken işletme masrafları ve yüzde dağılımları

	TL	(1)%	(2)%
Değişken masraflar			
Bitkisel üretim değişken masrafları	25201.70	63.50	83.70
Hayvansal üretim değişken masrafları	4890.90	12.30	16.30
Değişken masraflar toplamı	30092.60	75.80	100.00
Sabit masrafları	9609.57	24.20	
Toplam Masraflar	39702.17	100.00	

(1)Kendi içindeki payı (%) (2)Toplam içindeki payı (%)

Gayri safi üretim değerinden değişken masrafların çıkartılması ile bulunan brüt kar, işletmenin başarı derecesini gösteren önemli bir kriterdir (Erkuş ve diğ., 1995). İncelenen işletmelerde İşletme başına düşen brüt kar 34609 TL'dir. Dekara düşen brüt kar 863.92 TL'dir. Saf hasıla inceleme alanındaki işletmelerde ortalama 27018 TL'dir. İşletme arazisinin dekarna düşen saf hasıla 674 TL olmaktadır (Çizelge 3.9).

Çizelge 3.9. İşletmenin yıllık faaliyet sonuçlarının toplu gösterimi

Yıllık faaliyet sonuçları	TL
Gayri safi üretim değeri (a)	64701.25
Değişken masraflar (b)	30092.60
Brüt kar (c=a-b)	34608.66
Gayri saf hasıla (d)	66719.76
İşletme masrafları (e)	39702.17
Saf hasıla (f=d-e)	27017.59
Kira ve ortakçılık payları (g)	2173.50
Borç faizleri (h)	1433.90
Aile işgücü karşılığı (i)	7750.00
Tarımsal gelir (d-(e-i+g+h))	31160.19
Dekara düşen tarımsal gelir	778.88
Dekaradüşen brüt kar	863.92
Dekara düşen saf hasıla	674.43

İnceleme alanında 2010 - 2011 üretim döneminde ortalama 31160 TL tarımsal gelir elde edilmiştir. Tarımsal gelirin birim alana isabet eden miktarı incelenen işletmelerde işletme başına 779 TL'dir. (Çizelge 3.9).

İşletmelerin nispi karlılığının ve masrafları ödeme kabiliyetlerinin ortaya konulması için değişken, sabit ve toplam masrafları gayri saf hasılaya oranlanmıştır. Toplam masraf/gayri saf hasıla oranı 1'den küçük olduğu ölçüde işletme pozitif bir gelir gider tablosuna sahip demektir (Barry ve diğ. 1979). İncelenen işletmelerde bu oran 0.59'dur. Bu işletmede 100 TL gayri saf hasıla elde etmek için 59 TL harcanmıştır (Çizelge 3.10).

Sabit ve değişken masrafların gayri saf hasılaya oranları da önemli mali göstergelerdir. Sabit masrafın gayri saf hasılaya oranının yüksek; değişken masrafın gayri saf hasılaya oranının az olduğu işletmeler, nakit akımı problemleri ile daha çok karşı karşıya kalırlar. Çizelge 3.10 incelendiğinde işletmelerin borçlanma ile ilgili yüksek problemlerinin olmadığı anlaşılmaktadır.

İnceleme alanında işletmeler ortalaması olarak rantabilite faktörü, %40 olarak hesaplanmıştır. Yani incelenen işletmelerde elde edilen her 100 TL'lik gayri saf hasılanın, 40 TL'si saf hasıladır. İşletmeler ortalaması olarak mali rantabilite %8 olarak bulunmuştur. Yani inceleme alanındaki domates işletmeleri her 100 TL'lik öz sermayeye karşılık 8 TL kâr etmektedirler. Ekonomik rantabilite ise %7'dir (Çizelge 3.10).

Çizelge 3.10. İnceleme alanındaki tarım işletmelerinin gelir analizleri ve rantabiliteleri

Gelir analizi göstergeleri	
Toplam masraf / gayri saf hasıla	0.59
Değişken masraf / gayri saf hasıla	0.45
Sabit masraf / gayri saf hasıla	0.14
Rantabilite göstergeleri	
	%
Ekonomik rantabilite	7.60
Mali rantabilite	8.10
Rantabilite faktörü	40.50

Kârlılık ölçümlerine dayanarak yapılan analiz sonuçları, inceleme alanında faaliyet gösteren işletmelerin karlı olduğunu göstermiştir. Ancak işletmeler, ekonomik anlamda karlı sayılmazlar, çünkü Ziraat Bankasının verdiği %10'luk tarımsal kredi faiz oranından yani fırsat maliyetinden daha az bir kâr elde etmektedir.

4.SONUÇ

Araştırmada, Samsun ilinin Bafra ilçesinde domates yetiştiren işletmelerinin sermaye yapıları ve genel nitelikleri ortaya konulmuş, ekonomik analizi yapılmış, yıllık faaliyet sonuçları incelenmiştir.

İncelenen işletmelerde kiraya tutulan arazi (%31), mülk arazisinin (%68) neredeyse yarısıdır. İşletmeler toplam işletme arazisinin %16'lık kısmında domates yetiştirmekte ve ortalama verim 4864kg/da'dır. Araştırma alanında domates üreten işletmelerin sayısında eskiye nazaran bir azalmanın olduğu tespit edilmiştir. Buna neden olarak yörenin üretim desenine son dönemlerde giren ve daha kârlı bir faaliyet olarak görülen çeltik üretimindeki artış gösterilmektedir. Ayrıca bölgede çeltik üretiminde yoğun artışlar nedeniyle nispi nem düzeyi oldukça yükselerek domateste çeşitli mantari hastalıklar oluşturmaya başlamış, bu durum domates veriminde azalmalara neden olmuştur.

Araştırma bulguları, incelenen işletmelerin sahip olduğu toplam sermayenin %87'sinin arazi sermayesi ve %13'ünün ise işletme sermayesinden oluştuğunu göstermiştir. İşletmeler en fazla üretim değerini domatesten elde etmektedirler ve bir dekar araziden 674 TL'lik saf hasıla,779 TL'lik tarımsal gelir sağlamaktadır. Kârlılık ölçümlerine göre yapılan analiz sonucunda inceleme alanında faaliyet gösteren işletmeler kârlı gözükmeyle birlikte, rantabilite oranları T.C. Ziraat Bankasına ait faiz oranlarından (%10) daha düşük seviyede hesaplanmıştır. Bu durum işletmeleri yüksek bir fırsat maliyeti ile karşı karşıya bırakmıştır.

Bafra ovası olarak anılan bölge Karadeniz bölgesinin en önemli iki tarımsal bölgesinden birisidir. Bölge üreticilerinin domates yerine alternatif seçeneklere yönelmesi, yöre tüketicileri açısından fiyat, kalite v.b sorunları ortaya çıkaracaktır. Bu nedenle bölgeye adaptasyonu yüksek, kaliteli ve pazar şansı yüksek domates çeşitleri ile üreticilerin üretime devam etmeleri yönünde yayım faaliyetleri ile diğer desteklerin uygulanmasında yarar görülmektedir.

5.KAYNAK

- Aras, A., 1988. Tarım Muhasebesi. E.Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları No:486, E.Ü. Basımevi, Bornova-İzmir.
- Avcı, M., 2008. Geçiş ekonomileri ve Türk tarım sektöründe etkinlik ve toplam faktör verimliliği analizi, *Ege Akademik Bakış*, 8, 843-860.
- Barry, J.P., Hopkin, J.A., ve Baker, C.B., 1979. Financial Management in Agriculture, Theinterstate Printers and Publishers, İnc., Danville, illions.
- Cinemre H.A., Kılıç O., 2011. *Tarım Ekonomisi*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Ders Kitabı, No.11, 4. Baskı, Samsun.
- Erkuş, A., 1976. Tavşanlı İlçesi şeker pancarı yetiştiren tarım işletmelerinin doğrusal (Linear) programlama metodu ile planlanması. Türk Ziraat Yüksek Mühendisleri Birliği, Yayın No:3, Latif Matbaası, Ankara.
- Erkuş, A., 1979. Ankara ili Yeni Mahalle ilçesinde kontrollü kredi uygulaması yapılan tarım işletmelerinin planlanması üzerine bir araştırma. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları:709, *Bilimsel Araştırma Ve İncelemeler*,415, Ankara.
- Erkuş, A., ve Demirci, R., 1985. Tarımsal İşletmecilik ve Planlama. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No:944, Ders Kitabı:269, Ankara.
- Erkuş, A., Bülbül. M., Kırıl, T., Açıl, A.F., Demirci, R., 1995. Tarım Ekonomisi. Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayınları No:5, Ankara.
- FAOSTAT, 2011. The Statistics Division of Food and Agriculture Organization of United Nations (URL: <http://faostat.fao.org/site/567/default.aspx/>) [Ulaşım:10 Aralık 2011].
- GTHB, 2011. Gıda, tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Bafra İlçe Tarım Müdürlüğü Kayıtları
- Keskin, G., TEPGE, 2012. Tarımsal ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü (URL: <http://www.tepge.gov.tr>) [Ulaşım: 10 Aralık 2012]
- STİM, 2012. Samsun İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (URL: <http://www.samsun.tarim.gov.tr/>) [Ulaşım:10 Şubat 2012].
- TÜİK, 2012. Türkiye İstatistik Kurumu Verileri (URL: http://www.tuik.gov.tr/bölgesel_istatistikler/) [Ulaşım:10 Kasım 2012]